

SAMOPROCJENA IDENTITETA DJECE I MLADEŽI S POREMEĆAJIMA U PONAŠANJU TIJEKOM INSTITUCIONALNOG TRETMANA

Antonija Žižak
Nivex Koller-Trbović
Roberta Brusić

Originalni znanstveni članak

Odsjek za socijalnu pedagogiju
Fakultet za defektologiju, Zagreb

UDK: 376.5
Zaprimljeno: 30. 9. 1992.

Sažetak

S ciljem da se utvrde faktorske strukture identiteta djece i maloljetnika s poremećajima u ponašanju u toku institucionalnog tretmana, na temelju njihove samoprocjene, formiran je uzorak od 98 ispitanika, iz 6 ustanova na području Republike Hrvatske. Primjenjen je upitnik "Kako ja procjenjujem sebe", koji se sastoji od 20 bipolarnih varijabli, koje pokrivaju prostor 4 osnovnih psiholoških potreba, prema teoretskom modelu Kontrolne teorije i Realitete terapije.

Faktorskom analizom dobijena su 4 značajna faktora nazvana: faktor samoprocjene uspješnog identiteta, faktor orijentacije na nezavisnost, faktor samoprocjene neuspješnog identiteta i faktor orijentacije na druge.

Dobijeni rezultati potvrđuju tezu da je za doživljavanje samoga sebe uspješnim, djelomično ili u potpunosti, neophodno zadovoljavanje svih, odnosno većine osnovnih psiholoških potreba.

KLJUČNE RIJEČI: identitet djece i maloljetnika s poremećajima u ponašanju, samoprocjena, institucionalni tretman

1. PROBLEM

1.1. Samoprocjena identiteta

Identitet je "ono" na temelju čega čovjek doživljava sama sebe kao jednoga te istoga u različitim vremenskim i prostornim kontekstima (Jerotić, 1988; Laing, 1988). Iako klasična psihoanaliza nije razradila koncept identiteta (Jerotić, 1988), ipak kasnije, u okviru psihoanalitičkog, bihevioralnog i humanističkog pristupa, ovaj fenomen, različiti autori, različito shvaćaju, imenuju i opisuju (Berger, 1979; Hendrick, 1986; Laing, 1989). No, uprkos različitosti, većina autora suglasna je da se identitet razvija i mijenja, moglo bi se reći, uči. Zajedničko je, također, da se naglašava važnost drugih ljudi za uspostavljanje osobnog identiteta (Erikson, 1976; King, 1979; Laing, 1989).

Sa stanovišta cilja ovog rada, naročito je rječita distinkcija među različitim videnjima identiteta (od percepcije do samopercepcije), kako ju daje King (1979). Autor navodi 6 mogućih videnja.

Prvo od njih opisano je kao "ja kakav jesam"- što je realna i kompleksna slika osobe, kakvu nitko ne može dati.

Slijedi opis "ja kakav mislim da jesam"- što je, u stvari, mentalna predstava ili slika samoga sebe i to cjelovita i organizirana slika, koju se često naziva self-image.

Potom King navodi videnje tipa "ja kako me drugi vide", što je, također, mentalna slika, ali u tuđim glavama, odnosno način na koji drugi percipiraju cjelovitost osobe.

"Ja kako mislim da me drugi vide" je jedna od mogućih mentalnih slika, koje reflektiraju nečiji identitet.

Slijedeći tip videnja identiteta odnosi se na ono što se uobičajeno zove ego ideal, a King to opisuje kao "ja kakav mislim da trebam biti".

I, na kraju, slijedi videnje osobnog identiteta preko mentalne impresije o tome "koliko sam dosegnuo ono što mislim da trebam biti", što je u biti informacija o samopoštovanju.

Hare (1976) ističe da je znanstveni interes u području proučavanja samopercepcije dominantno vezan uz dva izvora - proučavanje malih grupa i proučavanje kognitivnih procesa, koji međusobno nisu u konfliktu, dapače, nadopunjuju se, međutim, još uvijek nisu ponudili jedinstveni teoretski model samopercepcije. I dok grupno-dinamski pristup slijedi generalnu usmjerenost na

istraživanje procesa nastanka i mijenjanja strukture samoprepcije pod utjecajem socijalnih procesa, dotle je kognitivni pristup orijentiran na proučavanje individualnih procesa ovladavanja informacijama, kao determinantom u formiranju spoznaje samoga sebe.

U literaturi je mnogo proturječnih informacija o značaju samoprepcije unutar pojedinih teoretskih pristupa, što čini proceduru komparativnog prikazivanja postojećih spoznaja na tom području, s različitim metodologijama znanstvenih istraživanja, vrlo teškom. Stoga smo u ovom radu orijentirani na utvrđivanje značaja samoprepcije identiteta djece i omladine s poremećajima u ponašanju, sa stanovišta jednog jedinstvenog teoretskog pristupa. Kao i svaki drugi teorijski pristup čovjeku, ni ovaj nije zajamčen ničim drugim izvan samoga sebe i proučavanja svojih efekata.

1.2. Identitet u teoriji kontrole i realitetnoj terapiji W.Glassera

Fenomenu identiteta u teoriji kontrole i realitetnoj terapiji, pristupa se kao individualnom i vrlo specifičnom načinu zadovoljavanja osnovnih ljudskih potreba.

Naime, teorija kontrole definira funkcioniranje mozga po principima kontrolnog sistema¹, tvrdeći da su svi organizmi unutrašnje motivirani za ponašanje, te da su sva naša ponašanja svrhovita, k cilju usmjerena. Snaga te motivacije dolazi iz osnovnih potreba ili genetskih instrukcija ugrađenih u stari i novi mozak. U starom mozgu locirana je fiziološka potreba- potreba za preživljavanjem, dok je novi mozak izvor, ne samo psihičkih potreba, nego i sjedište svih svjesnih i voljnih ponašanja, kojima se te potrebe zadovoljavaju. Teorija kontrole prepoznaje 4 psihičke potrebe i to, potrebu za pripadanjem i ljubavi, potrebu za važenjem i moći, potrebu za slobodom, te potrebu za zabavom. Osnovna su obilježja navedenih psihičkih potreba, da su kompleksnije od fizioloških, a istovremeno manje specifične, odnosno uključuju veću različitost od čovjeka do čovjeka, te da se zadovoljavaju, prevenstveno preko drugih ljudi, a znatno manje preko neživih stvari.

U skladu je s globalnim konceptom teorije kontrole² da se zadovoljavanje navedenih psihičkih potreba defi-

nira^{3,4,5,6} preko vjerovanja da te potrebe postoje i da su zadovoljene. To stoga što, pri percipiranju izvanjskog, pa i našeg unutrašnjeg svijeta, dakle i naših psihičkih potreba, ne primamo čiste, objektivne podatke, već informacije za koje vjerujemo, svaki od nas ponaosob, da su čiste, objektivne, te se, govoreći jezikom teorije kontrole, vjerovanje javlja kao bitno psihičko ponašanje (Glasser, 1984, 1988).

Već je naglašeno kako je, u kontekstu teorije kontrole, identitet sinonim za specifične načine zadovoljavanja osnovnih potreba i postizanja kontrole nad osobnim životom. Treba dodati da je u tom smislu sve ljude moguće prepoznati na nekoj od mnogobrojnih točaka kontinuuma od uspješnog do neuspješnog identiteta.

Uspješan identitet postižu osobe koje imaju kontrolu nad svojim životom, koje, dakle, zadovoljavaju sve svoje potrebe na, za njih, najadekvatniji način, koji je ujedno i socijalno prihvatljiv, dakle, način koji istovremeno ne onemogućuje druge ljude u zadovoljavanju njihovih potreba. Osoba s uspješnim identitetom drži svoj život pod kontrolom, zadovoljavajući sve svoje potrebe fleksibilnim i dugoročno efikasnim ponašanjima. Na razini manifestnih ponašanja, ljude s uspješnim identitetom prepoznajemo po kompleksnim ponašanjima tipa: odgovornost, samodisciplina, ustrajnost, uvažavanje drugih, suradnja, planiranje, postavljanje ciljeva i prioriteta, donošenje odluka, efikasno komuniciranje, pregovaranje i kompromisno rješavanje problema, kreativnost... Dinamična životna kombinatorika ostvaruje na tisuće različitih modela uspješnog identiteta, u kojima se, pod različitim vidovima, pojavljuju neka ili većina navedenih efikasnih ponašanja.

Na drugoj strani kontinuuma su osobe s neuspješnim identitetom. Neuspješni identitet, u biti, je sinonim za djelomičan ili potpuni gubitak kontrole nad osobnim životom. To znači da osoba ne zadovoljava neke ili sve psihičke potrebe, a pri pokušaju zadovoljavanja tih potreba služi se rigidnim i neefikasnim ponašanjima, odnosno ponašanjima koja mogu biti vrlo efikasna na kratke staze, kojima se mogu postići neki kratkoročni ciljevi, ali dugoročno gledano nisu efikasna. Glasser (1976) prepoznaje 3 značajna, progresivno organizirana, vida neuspješnog identiteta. Prvi takav vid ostvaruje se

1 Kontrolni sistem ponaša se prema sebi i vanjskom svijetu kao dio svijeta koji pokušava dobiti sliku koju želi (Glasser, 1984, str. 39).

2 Opširnije o teoriji kontrole vidi u Powers, W. T. (1973): Behaviour; The kontrol of perception, Aldine de Gruyter, New York; Iasser, W. (1984, 1986).

3 Potreba za pripadanjem i ljubavi definira se kao postizanje i zadržavanje vjerovanja da drugi ljudi, do kojih nam je stalo, brinu o nama na način da će nam dati ljubav, te primiti našu ljubav, brigu i prijateljstvo.

4 Potreba za važenjem i moći opisuje se kao postizanje i održavanje vjerovanja da smo u određenom trenutku priznati od drugih ljudi, kao osoba koja može nešto učiniti ili nešto reći, za što oni vjeruju, kao i mi sami, da je važno.

5 Potreba za slobodom definirana je kao postizanje i zadržavanje vjerovanja da možemo djelovati i misliti, a da nas drugi pri tom ne ograničavaju, osim u slučaju da interferiramo s njihovim pokušajem da ostvare istu slobodu koju i mi želimo.

6 Potreba za zabavom opisana je kao postizanje i održavanje vjerovanja da se bavljamo, a da pri tome, ponašanjima kojima to postižemo, ne ostvarujemo "koristi", nego možemo učiti nešto novo (Glasser, 1988, str. 2).

kroz odustajanje ili prestanak pokušavanja da se dostignu neki dugoročni ciljevi, ostvarenjem kojih se postaje uspješan. Identitet je još neuspješniji ukoliko se izabere neko simptom ponašanje⁷ kao način zadovoljavanja potreba. Najviša razina neuspješnosti javlja se izborom negativne ovisnosti, čime se kratkoročno, a ponekad i samo trenutno, zadovoljava neka potreba, a dugoročno pokušava pronaći zadovoljstvo u neuspjehu. Dugoročno gledano, to je vrlo neefikasan pokušaj zadovoljavanja osnovnih potreba, bijegom od boli, koja je nastala zbog dugoročno narušene homeostaze.

No osim ovih relativno objektiviziranih, i na van očitovanih, indikatora uspješnog, odnosno neuspješnog identiteta, dominantan značaj pridaje se, u teoriji kontrole i realitetnoj terapiji, osobnom osjećaju uspješnosti i zadovoljstva sobom. Time je ujedno naznačena važnost samopromatranja i samoprocjene identiteta, u kontekstu ovog pristupa.

Prema teoriji kontrole⁸ naš je mozak tako konstruiran da uvijek formira najbolju moguću sličicu, kao referentni okvir za ostvarenje aktualnih želja (Glasser, 1990). U skladu s tim, većina ljudi u svojoj glavi ima sliku sebe kao uspješne osobe, odnosno uspješnog identiteta (Glasser, 1984). Ono što se ne postavlja kao nužan zahtjev na sliku, ni u kom slučaju, je njezina nepromjenljivost, racionalnost, realnost. Međutim, ono što bilo koja slika, pa tako i slika o sebi, nasuprot tome mora biti, jeste da zadovoljava barem jednu od osnovnih potreba. Kao i sve ostale sličice u našem unutrašnjem svijetu i slika o sebi nastaje putem iskustva, na način da se u naš unutrašnji "kompjutor" pohranjuju, kao slike, sva ona specifična iskustva koja u određenom razvojnom razdoblju, odnosno vremenskom kontekstu najbolje zadovoljavaju sve ono što želimo.

Sličice, kao dio našeg unutrašnjeg svijeta, najčešće su, kod većine ljudi, nešto ispod razine svjesnosti (Glasser, 1990). Savjetovanje, po principima realitetne terapije, pomaže da se uđe u vlastiti informacijski sistem i sazna mnogo o osobnim sličicama.

I ne samo to, cjelokupna procedura realitetne terapije usmjerena je na učenje onih ponašanja, izborom kojih se pojedinac, na kontinuumu od neuspješnog do uspješnog identiteta, pomiče prema većoj uspješnosti. U toj

edukativno-savjetodavnoj proceduri, upoznati svoju sliku o sebi, predstavlja krucijalni preduvjet.

2. CILJ RADA

Različitosti u poimanju, kako etiologije i fenomenologije, tako i globalnih i specifičnih principa tretmana poremećaja u ponašanju djece i maloljetnika, rezultat su, s jedne strane različitih teoretskih koncepcija, a s druge strane metodoloških pristupa znanstvenom istraživanju tih problema (Cortes and Galti, 1972; Mejovšek i Kovačević, 1980). Pesimizam koji vlada na području znanstvenog izučavanja tretmana maloljetnih delinkvenata, odnosno poremećaja u ponašanju uopće, ne može se u potpunosti pripisati ni metodologiji ni teoretskim konceptima, već prvenstveno činjenici da "tretman koji pomaže cjelokupnoj populaciji tek treba pronaći" (Trembley, 1984, str. 392). Na taj put pronalaznja efikasnijeg tretmana moguće je krenuti s različitih teoretskih i znanstvenih pozicija. Jedna od mogućnosti jesu mala, teoretski i znanstveno utemeljena, a istovremeno praksi primjerena istraživanja, kojima se, doduše, ne zahvaća cjelokupni prostor tretmana, ali se strategijom malih koraka može ići u tom pravcu.

U znanstveno-istraživačkom, pa i stručnom pogledu, među najzanemarenije u prostoru izučavanja institucionalnog tretmana djece i maloljetnika s poremećajima u ponašanju, kod nas, pa i u svijetu, ulazi problem odgajaničova doživljavanja samoga sebe, tretmana u kojem je, i osoblja koje s njim radi. Dokazuje to i, zaista, malobrojna literatura, koja obrađuje te aspekte tretmana.

U ovom radu pažnju smo usmjerili samo na izučavanje samoprocjene identiteta djece i maloljetnika s poremećajima u ponašanju u vrijeme dok je institucionalni tretman u toku. Naime, u literaturi, a i u praksi, često se susrećemo s izrazom "delinkventni identitet", a da se pri tome uglavnom misli i prihvaća socijalna definicija karakteristika ove populacije, bez obzira da li one dolaze od stručnjaka ili laika (Gill, 1974).

Predrasuda, koja se često javlja u obliku hipoteze da delinkventnoj populaciji nedostaju potencijali za samopromatranje, nije nikada bila empirijski potvrđena (Bernstein, 1981.).

⁷ Glasser je identificirao 4 kategorije simptoma s nizom pripadnih simptoma ponašanja:

- acting out: kršenje pravila, delinkvencija, zločin, sociopatsko i psihopatsko ponašanje...
- upletenost u vlastite emocije: deprimiranje, tjeskobnost, fobičnost, ljutnja, tugovanje...
- biranje ludosti: paranoidnost, psihotičnost, pretvorba u drugu ličnost...
- psihosomatski simptomi: glavobolja, bolovi u leđima, alergije, migrena...

⁸ Među ključnim fenomenima u teoriji kontrole javljaju se:

- perceptivni sistem - sastoji se od 3 razine: osjetilnog sistema, filtera znanja i filtera vrijednosti
- album slika ili unutrašnji svijet - mali i specifičan dio ukupnog pamćenja
- koncept potreba - genetske instrukcije
- koncept komparatora - komparacija zamijećene stvarnosti iz vanjskog svijeta sa slikama u unutrašnjem svijetu
- koncept ponašanja - organizirana i reorganizirana ponašanja, te cjelokupno ponašanje

Nasuprot tome, samopercepcija tog identiteta zane-marena je i nedovoljno poznata. Međutim, njezina važ-nost ne leži samo u činjenici da ju treba upoznati, već prvenstveno u njezinim tretmanskim potencijalima. Jer, upravo je ta slika o samome sebi, i u individualnom i u grupnom tretmanu, ona s kojom se "radi", od koje se počinje, koju se prihvaća ili mijenja, te koja može biti i jedan od kriterija efikasnosti nekog tretmanskog modela.

Spoznavanje odgajaničkovih videnja samoga sebe, njego-va identiteta, na početku, u toku i na kraju tretmana, treba podignuti iznad razine pojedinačnih nesistema-tičnih uvida, na razinu teoretski i znanstveno kon-cipiranog pristupa.

U skladu s tim, kao cilj ovog rada, postavlja se utvr-đivanje faktorske strukture profila identiteta djece i mladeži s poremećajima u ponašanju u toku institu-cionalnog tretmana, na temelju njihove samoprocjene. Budući da je moguće očekivati "grešku u samoprocjeni", koja je u skladu s ljudskom težnjom "da se predstavi u najboljem svjetlu", u ovom radu se ne govori o realnoj slici sebe, o realnoj samoprocjeni identiteta, nego jed-nostavno o samoprocjeni identiteta.

Uvažavajući sve navedeno, u ovom se radu polazi od pretpostavke da će samoprocjena identiteta djece i maloljetnika s poremećajima u ponašanju uključivati različite profile tog identiteta, s tendencijom k uspješ-nijoj samopercepciji.

3. METODA

3.1. Uzorak ispitanika

Uzorak ispitanika u ovom istraživanju čini 98-ero djece i maloljetnika s poremećajima u ponašanju koji se nalaze u institucionalnom tretmanu u tri doma za odgoj (Bedekovčina, Ivanec i Mali Lošinj) te na odjelima za resocijalizaciju triju centara za odgoj (Pula, Rijeka i Zagreb) na području Republike Hrvatske⁹. Ispitanici su u dobi od 10 do 20 godina, s tim da je većina, 82% ispitanika u dobi od 14 do 18 godina. Većinu, 71 % (ili 70 ispitanika) čine ispitanici muškog spola što približno odgovara učešću djece i omladine s poremećajima u ponašanju muškog spola u ukupnoj populaciji ove djece i maloljetnika. Informacije o dužini boravka - tretmana ispitanika u navedenim institucijama stručno su zabrinjavajuće budući da govore u prilog postojanja izrazito dugog tretmana. Tako su ispitanici u trenutku ispitiva-nja, bili u ustanovi između 3 i 72 mjeseca, odnosno od 0

do 6 godina. Treba ipak naglasiti da je većina, 70% ispitanika, u trenutku ispitivanja bila u tretmanu do 2 godine.

3.2. Mjerni instrument i način njegove primjene

Za potrebe ostvarenja ciljeva ovog rada, konstruiran je, po logici semantičkog diferencijala, instrument - KAKO JA PROCJENJUJEM SEBE - s namjerom da se ispita značenje pojma "JA SAM". Ovaj je instrument nastao na način da su 4 nezavisna procjenjivača sačinila nezavisne liste bipolarnih pojmova, kojima se pokriva prostor uvodno opisanih osnovnih psiholoških potreba uz jedi-no ograničenje, da ovi pojmovi budu razumljivi popu-laciji djece i mladeži s poremećajima u ponašanju. Konačna verzija instrumenta nastala je izborom bipolar-nih pojmova, koji su se u odnosu na određenu psihičku potrebu, najčešće javljali kod svih procjenjivača. Na taj način dobijen je instrument od 20 bipolarnih pojmova, pri čemu je svaka psihička potreba zastupljena s 5 bipolarnih pojmova. Tako se prvih 5 pojmova (pov-jerenje-nepovjerenje; voljen-nevoljen; davalac-uzimatelj; neovisan-ovisan; blizak-dalek) odnosi na potrebu za pripadanjem i ljubavlju. Drugih 5 bipolarnih pojmova (uspješan-neuspješan; siguran-nesiguran; ak-tivan- neaktivan; odgovoran-neodgovoran; cijenjen-necijenjen) opisuje prostor potrebe za važenjem i moći, a slijedećih 5 pojmova (odlučan-neodlučan; slobodan-neslobodan; nepovodljiv-povodljiv; prilagodljiv-neprikladljiv, dobronamjeran-zlonamjeran) definira potrebu za slobodom. Na kraju slijede pojmovi (veseo-tužan; opušten-neopušten, zabavan-dosadan; prijatan-neprijatan; topao-hladan) koji opisuju potrebu za zabavom.

Zadatak ispitanika bio je da na ponuđenom kontinuumu skale od 1-7, omeđenom navedenim bipolarnim poj-movima, a u skladu sa svojim iskustvom, procijene i lociraju svaki od naznačenih pojmova. Uputstva o tehničkoj izvedbi, ispitanicima su dali njihovi grupni odgajatelji, kojima su bile dostavljene opsežne pismene upute o svrsi ispitivanja i načinu njegove realizacije. Ispitivanje je provedeno u siječnju 1992.

3.3. Metode obrade rezultata

Rezultati dobiveni primjenom skale "Kako ja procje-njujem sebe", obrađeni su metodom faktorske analize, po programu PCOMPA, kojim se broj značajnih latent-nih dimenzija određuje po PB kriteriju.

⁹ U uzorak su ušla ona djeca i maloljetnici koje su njihovi grupni odgajatelji metodom slučajnog uzorka odabrali za ovo ispitivanje.

4. REZULTATI

Faktorskom analizom izolirana su 4 značajna i interpretabilna orthoblique faktora, koji objašnjavaju oko 65% zajedničke varijance prostora samoprocjene identiteta definiranog s 20 bipolarnih pojmova (tablica 1). Prvi faktor definira oko 45 % zajedničke varijance promatranog prostora samoprocjene identiteta djece i maloljetnika s poremećajima u ponašanju u toku institucionlnog tretmana. Uvidom u matricu sklopa i strukture (tablica 2) vidljivo je da su najviše projekcije na 1. orthoblique faktor postigli slijedeći indikatori samoprocjene identiteta: veseo, opušten, zabavan, voljen, slobodan i siguran. Nešto niže, ali statistički još uvijek vrlo značajne projekcije postigli su i indikatori kao što su prilagodljiv i cijenjen. S obzirom na pozitivno usmjerenje ovog faktora, te sadržaje identiteta definirane indikatorima s najvišim projekcijama na prvom faktoru, ovaj je faktor logično imenovati FAKTOROM SAMOPROCJENE USPJEŠNOG IDENTITETA. Sklop faktora ukazuje na samopercepciju uspješnog identiteta kroz relativno izbalansirano zadovoljavanje osnovnih potreba. Međutim, kao stil zadovoljavanja potrebe dominira relativna sloboda komuniciranja s okolinom (ležernost, opuštenost, razdraganost). Ovakva pozitivna slika o sebi, koja se opisuje, prezentirana kao usmjerenost na zabavu, u skladu je sa životnom dobi ispitanika i nekim poznatim karakteristikama ove populacije. Preostala tri ekstrahirana orthoblique faktora iscrpljuju oko 19 % zajedničke varijance promatranog prostora samoprocjene identiteta i to s relativno jednakim učesćem u njoj.

I drugi orthoblique faktor ima pozitivno usmjerenje, a najznačajnije je definiran indikatorima kao što su nepovodljiv, topao, neovisan i blizak, te nešto slabije svojom ga projekcijom definira i indikator voljen. Ovakva struktura drugog orthoblique faktora omogućava da ga se nazove FAKTOROM ORIJENTACIJE NA NEZAVISNOST. Tako strukturiran profil identiteta opisuju osobe koje uspješno zadovoljavaju potrebe za slobodom, zabavom i pripadanjem, što im daje image samosvojnosti, čime se međutim, ne zadovoljava i potrebu za važenjem i moći.

Treći orthoblique faktor negativno je usmjeren i po tome je vrlo specifičan u odnosu na tri preostala pozitivno usmjerenjena. Očito je, dakle, da se ovim faktorom definira prostor samoprocjene neuspješnog identiteta. Faktor je zasićen najvišim projekcijama indikatora koji ukazuju na neuspješno zadovoljavanje osnovnih potreba, a naročito potrebe za važenjem i moći.

Treći orthoblique faktor imenovan je faktorom SAMOPROCJENE NEUSPJEŠNOG IDENTITETA. Određeni indikatori: neodgovoran, neuspješan, pasivan, necijenjen, neodlučan i nesiguran, a tek nešto manje i

indikatorima neslobodan i neprilagodljiv. Ovakav faktorski profil samoprocjene identiteta djece i maloljetnika s poremećajima u ponašanju očekivan je ako se ima u vidu uobičajeno negativno vrednovanje ove populacije i značaj takvog odnosa drugih, na razvoj i formiranje slike o sebi.

Četvrti orthoblique faktor u skladu s indikatorima, koji su ostvarili najviše projekcije upravo na tom faktoru, moguće je definirati faktorom ORIJENTACIJE NA DRUGE. Ti determinirajući indikatori su: davalac, prilagodljiv, povjerljiv, prijatan, dobronamjeran, te sa nešto nižim značenjem, zabavan i odlučan. I u ovako profiliranoj samoprocjeni identiteta kao i u slučaju drugog faktora, zadovoljavaju se sve osnovne psihološke potrebe, osim moći i važenja, čime se ponovo naglašava značaj zadovoljavanja ove potrebe u uvjetima institucionalnog tretmana.

Potvrdu toga nalazimo i u visini i značaju međusobnih korelacija orthoblique faktora (tablica 3). U kvantitativnom smislu samoprocjena nezadovoljene potrebe za važenjem i moći našla je svoje očitovanje kroz negativnu korelaciju trećeg orthoblique faktora s faktorima koji definiraju samoprocjenu uspješnog ili djelomično uspješnog identiteta.

Faktorskom analizom, prostor samoprocjene identiteta, strukturira se na način da podržava postojanje profila samoprocjene uspješnog, djelomično uspješnog, te neuspješnog identiteta. Uspješan identitet povezan je sa zadovoljavanjem svih promatranih psihičkih potreba. Imajući na umu teoretski koncept od kojeg se pošlo u ovom radu, pokazalo se kao naročito značajno da se samoprocjena uspješnog ili djelomično uspješnog identiteta vezuje uz zadovoljavanje potrebe za pripadanjem, slobodom i zabavom, dok se samoprocjena neuspješnog identiteta temelji na nezadovoljenoj potrebi za moći i važenjem. Kako potreba za važenjem nije zadovoljena ni u faktorskom profilu samoprocjene djelomično uspješnog identiteta, čini se naročito značajnim naglasiti važnost stvaranja uvjeta u institucionalnom tretmanu za zadovoljavanje ove potrebe. U suglasnosti je to i s rezultatima istraživanja Slowicka, Omiza i Hametta (1984). Prema ovim autorima, uspješan identitet postižu oni koji se u život uključuju na način koji im omogućava da zadovolje dvije bazične potrebe: osjećaj važenja prema sebi i drugima (individualna odgovornost) i ljubavi za sebe i druge (socijalna odgovornost).

5. DISKUSIJA

Faktorskom analizom prostora samoprocjene identiteta djece i maloljetnika s poremećajima u ponašanju, definiranog s preko 20 bipolarnih pojmova utemeljenih na teoretskim postavkama teorije kontrole i realitetne terapije, dobijene su 4 latentne dimenzije koje je u

skladu s teoretskim modelom moguće smatrati faktorskim profilima samoprocjene identiteta. Na taj način se prostor samoprocjene identiteta objašnjava najmanjim mogućim brojem ortogonalnih dimenzija (Osgood and Suci, 1969). Pitanje njihovog realnog egzistiranja ili neegzistiranja ostaje otvoreno za različita tumačenja kao i uvijek kada su u pitanju latentne varijable (Mejovšek, 1977).

Međutim, potrebno je konstatirati da i struktura cjelokupnog faktorskog prostora kao i struktura pojedinih orthoblique faktora slijedi, bez većih konflikata, teoretske postavke ovog rada. U tom smislu nameću se kao neminovnost dvije općenite konstatacije.

U prvom redu, faktorskom analizom dobiveni rezultati potvrđuju tezu da je za doživljavanje sebe uspješnim - u potpunosti (u slučaju prvog faktora) ili djelomično (u slučaju drugog i četvrtog faktora) neophodno zadovoljavanje svih, odnosno većine osnovnih potreba.

Potom, kao bitna, nameće se i konstatacija da je postojanje različitih profila samoprocjene uspješnosti identiteta, čak i na ovako usko selekcioniranoj grupi ispitanika, u skladu s teoretskim postavkama teorije kontrole da potrebe, iako univerzalne za sve ljude, mogu biti zadovoljene u potpunosti ili djelomično, na bezbrojno mnogo različitih načina i kombinacija.

Od značaja je napomenuti da se dobijeni rezultati u mnogočemu slažu s već postojećim znanstveno utemeljenim saznanjima sa ovog područja, vezanim uz pokušaje da se bolje rasvijetli kako djeca i mladi koji imaju nisko mišljenje o samima sebi, imaju veću sklonost k očitovanju poremećaja u ponašanju. Svojom trogodišnjom studijom u kojoj su pratili učenike sa niskim samopoštovanjem, McCarthy i Hoge (prema Clarke-Stewart and others, 1988) utvrđuju da mladi s višom razinom samopoštovanja nisu skloniji očitovanju poremećaja u ponašanju, za razliku od mladih s nižom razinom samopoštovanja. Slične zaključke polučuje i Bernstein (1981) na uzorku delinkventne i nedelinkventne populacije, konstatirajući da delinkventni status nije prediktivan za nezrelu samoprocjenu ili procjenu vršnjaka. Međutim, neke su studije, kao što navode Mandić i Tanacković (1984), pokazale da realna, odnosno nerealna slika o sebi ima značajnu vezu s pojavom delinkventnog ponašanja. Rezultati Rogersa i Dymonda (prema Berger, 1979) potvrdili su da je razlika između procjene "realnog ja" i "idealnog ja", srazmjerna težini neprilagodjenosti. Provjera na studentima poklapa se s tima rezultatima, dok provjera na populaciji zatvorenika daje obrnute rezultate, odnosno, oni smatraju da su bolji nego što bi trebali biti.

Snalaženje u prostoru poznatih informacija o samoprocjeni identiteta djece i mladeži s poremećajima u ponašanju, postaje još složenije ako se pridruže one

studije koje su ovaj fenomen proučavale ili na njega ukazale posredno, tražeći razlike unutar populacije ovih osoba. Tako Davin (prema Ajduković, 1986, str. 38a) utvrđuje da su "institucionalizirani delinkventi u odnosu na ostale skupine ispitanika najotudjeniji, najanksiozniji i imaju najgoru sliku o sebi". Tražeći razlike u strukturi superega maloljetnih delinkvenata muškog i ženskog spola u posttremanskom periodu, Mejovšek (1985) utvrđuje da ženski dio ove populacije ima jači superego, naročito onaj njegov dio koji Freud naziva savjest. Ajduković (1986) je na uzorku od 1038 osoba različitog delinkventnog statusa, analizirajući vrijednosti psihofizičkog i socijalnog statusa, našla da se na vrhu hijerarhije vrijednosti nalaze determinante faktora opće ljudske vrijednosti, a na dnu determinante hedonističke orijentacije, ali isto tako da su i institucionalizirani delinkventi dali veći značaj determinantama hedonističke orijentacije od ostalih promatranih skupina delinkvenata. Naglašavajući važnost vrijednosnog sistema za razvoj, organizaciju i održavanje stavova uopće, pa tako i stava prema sebi, Cochrane (1974) je na uzorku institucionaliziranih delinkvenata i nedelinkvenata u dvogodišnjem razdoblju, proučavao strukturu promjene vrijednosnog sistema. I dok se kontrolna grupa kretala prema nezavisnosti, institucionalizirani delinkventi su ostali na istom vrijednosnom sistemu.

Za diskusiju rezultata prezentiranih u ovom radu od posebnog je značenja Zillerova studija komponenti socijalnog selfa. Ziller, naime sugerira (prema Have, 1976) takvu strukturu socijalnog selfa u kojoj je prva komponenta strukturirana od odnosa sa signifikativnim drugim i koja je u vrlo visokoj korelaciji sa samopoštovanjem. Ova dimenzija ili komponenta selfa vrlo je bliska profilu samoprocjene identiteta koji je u ovom istraživanju definiran drugim orthoblique faktorom. Druga komponenta definirana je odnosom sa signifikativnim kategorijama drugih u visokoj korelaciji s osjećajem socijalne zainteresiranosti, a u ovom je istraživanju bliska profilu samoprocjene identiteta definiranog četvrtim orthoblique faktorom. Treća komponenta, koju je moguće povezati sa strukturom trećeg orthoblique faktora, definirana je s odnosom sa signifikativnim grupama i osobinama s osjećajem marginaliziranosti.

I na kraju, moguće je, na temelju uvida u literaturu, složiti se s konstatacijom koju uvode Mandić, Tanacković i Tanacković (1984), kad kažu da psihološka struktura pojma slike o sebi još uvijek nije dovoljno objašnjena ni kod opće populacije, te poseban problem unutar toga predstavljaju mjerni instrumenti. U tom smislu treba istaknuti da skala "Kako ja procjenjujem sebe", konstruirana za potrebe ovog istraživanja, postiže zadovoljavajuće metrijske karakteristike.

Procjena tih karakteristika načinjena je po programu RTT7 Momirovića. Guttman-Nicewanderov koeficijent pouzdanosti iznosi .959; Kaiserova mjera reprezentativnosti uzorka čestica je .942, a mjera homogenosti testa pod image modelom .643, dok je standardna mjera homogenosti .388. Ovakve metrijske karakteristike daju mogućnost da se konstatira kako je skala pogodna za primjenu u radu s djecom i mladeži s poremećajima u ponašanju u toku institucionalnog tretmana, te kao instrument za evaluaciju promjena postignutih u tijeku tretmana¹⁰.

Ukratko, rezultati prezentirani u ovom radu omogućavaju slijedeće konstatacije:

- da djeca / maloljetnici s poremećajima u ponašanju, posjeduju sposobnosti ulaska u svoj "osobni informacijski sistem" i predstavljanja sebe;
- da se unutar konteksta postojećeg institucionalnog tretmana pružaju mogućnosti za razvoj slike o sebi na skali od uspješnog, preko djelomično uspješnog, do neuspješnog identiteta;
- da se u uvjetima postojećeg zavodskog tretmana,

potreba za važenjem ne ostvaruje u mjeri koja bi odgajanike zadovoljavala;

- da kvaliteta samoprocjene odgajanika (tablica 4) pruža relativno optimističnu poruku o kretanju k samoprocjeni uspješnog identiteta (bez obzira na pitanje stvarne realnosti ove slike), što kao poruka o razini resocijaliziranosti nosi neku pozitivnu težinu;
- da samoprocjena identiteta u nekim sekvencama, tokom trajanja tretmana, može biti važan indikator (uz ostale) o razini postignutih ciljeva u tom tretmanu.

Tablica 1
Značajni karakteristični korjenovi i pripadajuća varijanca

	Lambda	% valjane varijance	% zajedničke varijance
1	9.04941	0.45247	0.45247
2	1.54562	0.07728	0.52975
3	1.299081	0.06495	0.59471
4	1.080693	0.05403	0.64874

Tablica 2

Matrica sklopa (A) i strukture (F) - projekcija manifestnih varijabli u orthoblique faktorima

	A1	F1	A2	F2	A3	F3	A4	F4
01	-.06	.51	-.13	.36	-.28	-.63	.69	.77
02	.44	.66	.40	.64	.09	-.47	.12	.57
03	-.56	.20	.13	.39	.08	-.38	1.10	.74
04	-.09	.26	.78	.70	.03	-.32	-.04	.30
05	.21	.53	.51	.68	-.27	-.58	-.14	.45
06	.06	.50	-.22	.31	-.88	-.82	.03	.54
07	.33	.68	-.02	.45	-.34	-.67	.22	.66
08	-.17	.45	-.02	.44	-.72	-.80	.29	.64
09	-.17	.40	.04	.45	-.96	-.85	-.04	.50
10	.30	.53	.09	.42	-.63	-.67	-.28	.37
11	.02	.55	.17	.56	-.40	-.71	.31	.68
12	.42	.64	.19	.52	-.32	-.61	-.09	.50
13	-.13	.32	.86	.82	-.10	-.45	-.06	.38
14	.38	.63	-.20	.24	.31	-.33	.78	.74
15	.06	.57	.20	.55	-.02	-.55	.59	.75
16	.99	.89	-.15	.31	.13	-.43	.06	.57
17	.90	.89	.02	.45	-.03	-.54	-.06	.58
18	.50	.77	.08	.50	.08	-.53	.41	.74
19	.23	.69	-.10	.43	-.14	-.64	.64	.83
20	.06	.44	.81	.80	.25	-.35	.19	.50

¹⁰ Prikaz mjernog instrumenta s profilom samoprocjene identiteta dobivenog na temelju aritmetičkih sredina indikatora, dat je u tablici 4.

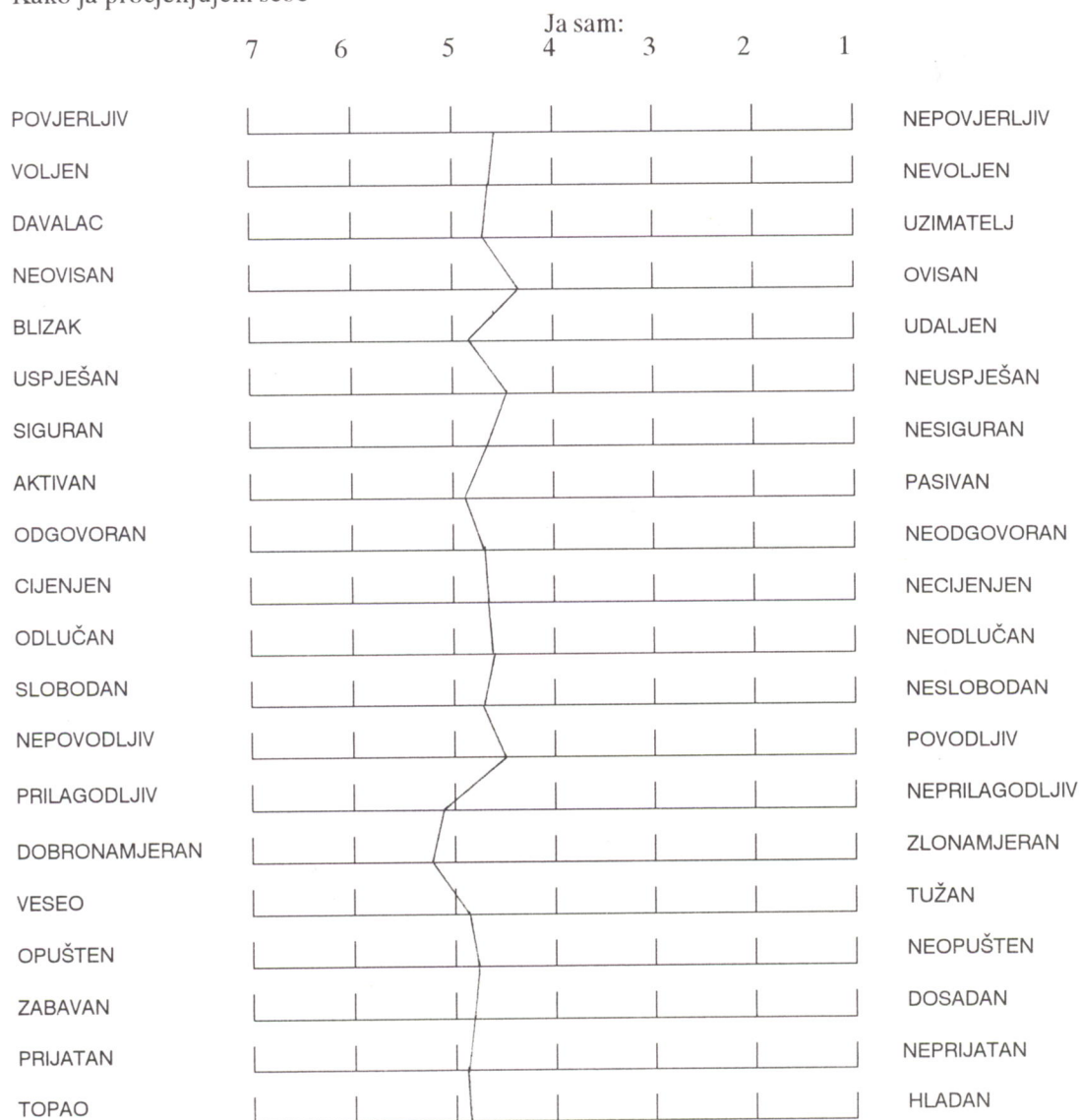
Tablica 3

Interkorelacija faktora

	OBQ 1	OBQ 2	OBQ 3	OBQ 4
OBQ 1	1.000			
OBQ 2	.494	1.000		
OBQ 3	-.598	-.539	1.000	
OBQ 4	.675	.533	-.660	1.000

Tablica 4

Kako ja procjenjujem sebe

Mjerni instrumenti s profilom samoprocjene identiteta, dobiven na temelju aritmetičkih sredina indikatora.

6. LITERATURA

1. Ajduković, M. (1986): Vrijednosne orijentacije maloljetnika različitog delinkventnog statusa. Doktorska disertacija. Filozofski fakultet, Zagreb.
2. Berger, J. (1979): Psihodijagnostika. Nolit, Beograd.
3. Bernstein, R. M. (1981): The relationship between dimensions of delinquency and the developments of self and peer perception. *Adolescence*, Vol. XVI, br. 63, str. 543-556.
4. Clarke-Stewart, A; M.Prelmutter and S.Friedman (1988): *Lifelong Human Development*. John Wiley & Sons, New York.
5. Cocarane, R. (1974): The Impact of a Training School Experience on the Value Systems of Young Offenders. *The British Journal of Criminology*. Vol. 14, No 3, str. 335-336.
6. Cortes, J. B. and F. M. Gatti (1972): *Delinquency and Crime*. Seminar Press, New York and London.
7. Erikson, K. (1976): Omladina, kriza, identifikacija. NIP Pobjeda, Titograd.
8. Eysenck, S. B. G. And H. I. Eysenck (1974): Personality and Recidivism in Borstal Boys. *The British Journal of Criminology*. Vol. 14, No 3, str. 385-387.
9. Gill, O. (1974): Residential Treatment for Young Offenders; The Boys' Perspectives. *The British Journal of Criminology*. Vol 14, No 4, str. 318-335.
10. Glasser, W. (1976): *Positive Addiction*. Harper & Row, Publishers, New York.
11. Glasser, W. (1984): *Control Theory*. Harper & Row, Publishers, New York.
12. Glasser, W (1986): *The Control Theory-Reality, Therapy Workbook*. Institute for Reality Therapy, Los Angeles.
13. Glasser, W. (1988): A Massage From Dr Glasser. Newsletter, Institute for Reality Therapy, str. 1-5.
14. Gossen, D. (1990): Teorija kontrole u primjeni. Edicija RT-YU Udruženja za realitetnu terapiju, Zagreb.
15. Hare, A. P. (1976): *Handbook of Small Group Research*. The Free Press, New York.
16. Hendrick, J. (1986): *Total learning*. Merrill Publishing Company Columbus, Toronto, London, Sydney.
17. Jerotić, V. (1988): Čovek i njegov identitet. Dečje novine, G. Milanovac, Medicinska knjiga, Beograd-Zagreb.
18. King, R. G. (1979): *Fundamentals of Human Communication*. Macmillan Publishing Co, INC New York.
19. Laing, R. (1989): Jastvo i drugi. Bratstvo jedinstvo. Novi Sad.
20. Mandić, P.; S. I. Tanacković i D. I. Tanacković (1984): Učeničeva slika o sebi i vaspitni rad u školi. Svjetlost, Sarajevo; Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
21. Mejovšek, M. (1977): Struktura ličnosti maloljetnih delinkvenata. *Defektologija*, Vol. 13, br. 1, str. 35-95.
22. Mejovšek, M. (1985): Razlike u superegu maloljetnih delinkvenata muškog i ženskog spola nakon zavodskog tretmana. *Defektologija*, Vol. 21, br.2, str.41-48.
23. Mejovšek, M. i Kovačević, V. (1980): Neke psihološke i sociološke determinante maloljetnika s delinkventnim ponašanjem. *Defektološka teorija i praksa*, br. 3-4, str.329-343.
24. Osgood, C. E. and G. I. Suci (1969): Factor Analysis of Meaning. (u) Sinder, J. G. and C. E. Osgood (ed): *Semantic Differential Technique*. Aldine Publishing Company, Chicago, str.42-56.
25. Paul, I. L. and B. C. Epanchin (1982): *Emocional Disturbance in Children*. Mevill Publishing Company. A Bell & Horell Company. Columbus, Toronto, London, Sydney.
26. Slowick, C. A; M. M. Omizo and V. L. Hammett (1984): The Effects of Reality Therapy Process on Locus of Control and Self-Concepts among Mexican-American Adolescents. *Journal of Reality Therapy*. Vol 3, No 2, str. 1-10.
27. Thatcher, I. A. (1987): Value Judgments: A Significant Aspect of Reality Therapy. Vol /, No 1, str. 23-26.
28. Tremblay, R. E. (1984): Treatment of Hard-Core Delinquents in Residential Establishments. *The British Journal of Criminology*. Vol. 24, No 4, str. 384-393.

Summary

SELF-EVALUATION CHILDREN AND YOUTH WITH DISTURBANCES IN BEHAVIOUR DURING INSTITUTIONAL TREATMENT

The sample of 98 subjects from 6 institutions in Croatia was formed in order to establish factorial structure of identity of children and juveniles with disturbances in behaviour during institutional treatment on the basis of self-evaluation.

The questionnaire "How do I evaluate myself?" was formed consisting of 20 bipolar variables covering the area of 4 basic psychological needs according to the theoretical model of the Control Theory and the Reality therapy.

Factor analysis has given 4 important factors called:

- factor of self-evaluation of successful identity
- factor of orientation towards independence
- factor of self-evaluation of unsuccessful identity
- factor of orientation towards others.

The results achieved confirm a thesis according to which in order to perceive oneself as partly or completely successful, it is necessary to fulfil all or most of basic psychological needs.

KEY WORDS: identity of children and juvenile with behavioural disorders, self-estimating institution treatment